

Arif KESKİN:

“RUHANI, İRAN
REJİMİNİN CAN
SİMİDİ OLDU”

Ruhani: İlimlilere
Yakın Muhafazakâr

2023- Öncelikli olarak “Hasan Ruhani kimdir” sorusuyla başlayalım isterseniz: Reformcu mu, muhafazakâr mı, rejimin adamı mı?

A. Keskin- Ruhani'nin hangi siyasi gelenekten geldiği Türkiye'de fazla bilinmiyor; ama önce isterseniz siyasi geleneklerin İran'da ne anlama geldiğini açıklayalım. 1979 Devrimi'ni gerçekleştiren kadrolar İslâm devleti kurmak istiyorlardı; ancak bunun ne anlama geldiğine, ekonomik, sosyal ve politik yönüne dair yeterli bilgiye sahip değildiler. Bu sebeple 1979'un hemen ardından Humeyni'ye yakın çevreler arasında fikir farklılıkları oluştu. Bir grup, “devlet sosyalist ekonomiyi savunmalı, Batı'ya karşı daha sert olmalı ve toplum dinî kurallara göre yönetilmelidir” dedi. Bir grup ise buna itiraz edip İslâm'da özel mülkiyetin olduğunu söyleyerek kontrollü serbest piyasadan yana tavır koydu ve Batı'yla ilişkilerde sertlik politikalarına gerek olmadığını söyledi. Bu iki akımdan birincisine “sol”, ikincisine “sağ” denildi. Devrim'in lideri Humeyni ise sola biraz daha yakındı ve bu nedenle sol grubu destekledi. 1989'a kadar sol olarak tanımlanan grup iktidarı elinde tuttu, Humeyni ölünce Hamaney dinî lider, Rafsancani Cumhurbaşkanı oldu ve ardından anayasa değiştirilerek solcular iktidardan uzaklaştırıldı. Rafsancani de sağcı idi. Bu süreçten sonra sağcılar da kendi aralarında bölündüler Ruhani ve ekibi ise bu süreçte ortaya çıkmıştır.

Mollalar ve çarşının ittifakından oluşan geleneksel sağ ya da muhafazakâr grup, geleneksel burjuvazinin, çarşının temsilciliğini yapıyordu. Rafsancani ise sanayi burjuvazisinin temsilciliğini yapıyordu ve modern bir piyasa istiyordu. 1989'dan sonra Rafsancani çarşığı tasfiye ederek modern ticarî merkezler kurmaya başladı. Dolayısıyla sağ böylelikle ikiye ayrıldı ve Rafsancani ılımlı sağın temsilcisi oldu. “İlimli sağ”ın en önemli görüşlerinden birisi de “Devrim bitmiştir, şimdi yapılanma dönemidir” görüşüdür. Bu bakış açısıyla Devrim'in bazı kurumlarının ıslah edilmesini istemişlerdir. Bu gruba göre Devrim Muhafızları

güçsüzleştirilmeli, Batı'yla ilişkiler düzeltilmelidir. Hasan Ruhani işte bu kadronun içindeydi. Dolayısıyla Hasan Ruhani muhafazakârların içinde bulunsa da ılımlı görüşlere sahipti. İlimli sağ diye bilinen grup ile diğer muhafazakâr ya da sağ grup arasındaki ilişkiler 1997'de çok sertleşti ve ılımlı sağcılar reformcuları destekledi. Reformcular ise 1989'da kadar "sol" diye adlandırılan gruptur. Yani reformcular da Devrim'e muhalif değillerdir, bunlar Devrim'in kurucu kadrosu içinde yer alan isimler. 1997'de reformcular iktidara geldi ve ılımlı sağ bunları destekledi. O zaman Tahran Belediye başkanı olan kişi Rafsancani'nin adamı idi ve bütün olanaklarını Hatemi'nin cumhurbaşkanı seçilmesi için seferber etti. Yani Hasan Ruhani muhafazakâr olsa da reformcularla diyalog hâlinde olan birisidir. Ruhani'nin yakın arkadaşlarından önemli bir bölümü zaten Hatemi cumhurbaşkanı olduktan sonra reformcu gruba transfer olmuştu. Hatemi cumhurbaşkanı olduktan sonra da Hasan Ruhani, Millî Güvenlik Yüksek Konseyi'ndeki genel sekreterlik pozisyonunu korudu. O dönemde nükleer görüşmelerde baş müzakereciydi ve Hatemi ile birlikte hareket ediyordu.

Fakat reformcular ile ılımlı muhafazakârlar arasındaki yakınlaşmanın artması Ahmedinejad döneminde oldu.

Ahmedinejad, İran Siyasetindeki Harmoniyi Bozdu

2023- Ahmedinejad geleneksel muhafazakârları mı temsil ediyordu?

A. Keskin- Hayır. 1997'de Hatemi iktidara gelince geleneksel muhafazakârlara bağlı genç kuşaklar, kendilerinden önceki yaşlı kuşağı yeterince etkin olmamakla ve başarı elde edememekle suçlayarak onların yerine geçmek istiler. Bunlar İran-İrak Savaşı'nda bulunmuş, molla olmayan, Devrim'le birlikte büyüyen ve güç kazanan, devrimci kurumlarda görev almış kişilerdir. Söylem olarak Devrim'i içeride daha fazla destekleyen, Devrim'in özünü dönmesini isteyen bu grup, yolsuzluklara karşı çıkan, Batı'ya

karşı daha sert bir söyleme sahipti. Bu genç kuşak hem Hamaney hem de Devrim Muhafızları tarafından destekleniyordu. Bu grup 2001'den sonra önce belediyeleri, sonra meclisi, 2005'te de cumhurbaşkanlığı Ahmedinejad'la kazandılar. Kazandıktan sonra öncelikle ılımlı muhafazakârları ve reformcuları tasfiye ettiler. Rafsancani'ye yönelik operasyonlarda bulundular, bu dönemde Ruhani de Millî Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliği'nden ayrılmak zorunda kaldı. Rafsancani'nin ve Ruhani'nin yakınındaki bazı isimler ajan diye içeri atıldı; bu grupta yer alan birçok kişi ülkeyi terk etmek zorunda kaldı. Bu süreç ılımlı muhafazakârları reformculara daha fazla yaklaştırdı. Ayrıca Ahmedinejad iktidarı rejimin bütünlüğüne de zarar verdi. Ahmedinejad'ın yeniden seçildiği 2009'daki seçimlerde bu kadro Musevi'yi destekliyordu. Seçimlerde hile yapıldığı iddiaları ve Ahmedinejad'ın sert tutumu bir anlamda rejimi kendi içinde böldü. Reformculara destek verenler, Başkanlık yapmış Musevi, Meclis Başkanlığı yapmış Kerrubi, Natık Nuri ve İran rejiminin ikinci adamı Rafsancani gibi önemli isimlerdi. Aslında Ahmedinejad, İran siyaseti içindeki harmoniyi bozdu.

Rejimin kendi içindeki bütünlüğünü bozması, tansiyonu yükseltmesi, sorun çıkartması ve İran'ı dış politikada yalnızlaştırması sebebiyle Ahmedinejad ve onun gibi düşünenlere karşı bir ittifak oluştu. Ahmedinejad zihniyetinin iktidarını de-

vam ettirmesi hâlinde ülkenin çok daha büyük sorunlarla, içeride ve dışarıda, karşı karşıya kalacağı ve bunu kaldıramayacağı endişesiyle bu ittifak kuruldu. Hatta seçimden önce millî birlik hükümeti, millî barış hükümeti, kurtuluş hükümeti gibi arayışlara girilerek rejimin içindeki bölünmüşlüğü ortadan kaldıracak ve bir uzlaşma getirecek isim arayışına girildi. İşte Hasan Ruhani bu noktada ortaya çıktı. Hasan Ruhani ne reformcuydu, ne geleneksel muhafazakâr; herkes ile belirli derecede olumlu bir diyaloga sahipti. Bununla birlikte kendi söylemini de itidal olarak belirledi. Herhangi bir bloğa ve akıma bağlı olmayan, onların üstünde yer alan ve bu grupları birleştirici, bütünleştirici, rejimin içindeki çatışmayı ortadan kaldıracı bir isim olarak ortaya çıktı. Aslında Ruhani'ye sâdece reformcular ve ılımlı muhafazakârlar desteklemedi, geleneksel muhafazakârların önemli bir bölümü de Ruhani'yi desteklediler ve onun iktidara gelmesine olanak tanıdılar.

2023- Dini lider Hamaney destekledi mi?

A. Keskin- Hamaney seçime müdahaleyi engelleyerek Ruhani'nin yolunu açtı. Ruhani'nin kazanacağını bilmesine rağmen bunu engelleme yoluna gitmedi. Ruhani'nin kendisinin bir proje olduğunu söyleyenler varsa da ben buna katılmıyorum. Hamaney müdahale etmedi çünkü o da sıkıntılı bir döneme girmişti, hem toplumsal bir tepki vardı hem de rejim içindeki kutuplaşmadan o da nasibini almıştı. Çünkü 2009'da herkesi basiretsiz olarak suçlayıp "neden Ahmedinejad'a destek vermiyorsunuz"

demmişti; ama Ahmedinejad kötü çıkmıştı. Hamaney'in de kendi imajını, itibarını yenilemeye ihtiyacı vardı. Çünkü insanlar Hamaney'i sorgulamaya başlamıştı; biliyorlardı ki işin başında o vardı ve insanlar onu "kötülüğün kaynağı" olarak algılamaya başlamıştı. Hamaney Ruhani'nin seçilmesini engellemeyerek, "aslında 2009'da da hile olmamıştı" propagandasını yapmak istedi. "O zaman Ahmedinejad kazanmıştı, şimdi de siz kazandınız, biz müdahale etmedik" demek ve Ahmedinejad yönetimine getirilen eleştirilerden kendisini korumak için de Ruhani'nin seçilmesine izin verdi. Hamaney bunu yaparak hem kendi imajını hem rejimin imajını yeniledi.

İran'ın Çok Büyük Sorunları Var

Hasan Ruhani radikal muhafazakârları bir kenara bırakırsak rejimin rasyonel ve pragmatist bütün gruplarının istediği bir figürdü. Ahmedinejad hem içerde hem dışarıda bu kadar soruna yol açmasaydı ve bu kadar kötü bir yönetim sergilemeseydi belki de Ruhani kazanamazdı.

Bakın şu nokta çok önemli, İran demokratik bir devlet değil. Sadece siyasî alanı değil, toplumsal hayatı da düzenleyen, dizginleyen ve dönüştürmek ve yönetmek isteyen bir devlet bulunmaktadır İran'da. İran toplumu ekonomik sorunlardan dinî ve etnik azınlık haklarına varıncaya kadar çok geniş bir yelpazedeki çok önemli sorunlarla karşı karşıya. İran bu fay hatları üzerinde yürüyor ve 1979'dan günümüze kadar da bu sorunların hiçbirisine sağlıklı bir çözüm bulmuş değil. Ahmedinejad'la birlikte bu sorunlar daha da arttı ve kendini daha çok hissettirmeye başladı. Dolayısıyla İran rejimi hem içerde hem dışarıda yumuşamayı bir çıkış yolu olarak gördü.

2023- Rejimin bu şekilde bir karar almasında Ortadoğu'da yaşananların da etkisi var mı?

A. Keskin- Ciddî bir etkisi var. Arap Baharı başladığında İran rejimi bundan çok umutlanmıştı ve Hamaney yaşananları "İslâmî uyanış" olarak adlandırıyordu. Arap dünyasında iktidara yürüyen bu hareketle-

ri İran Devrimi'nden ilham alan ve o yolu takip eden hareketler olarak tanımlıyorlardı. Arap Baharı sonrasında kurulan hükümetlerle ABD ve İsrail karşıtı bir zeminde buluşabileceklerini düşünüyorlardı. Ama Arap Baharı'nın cereyan ettiği ülkelerdeki gelişmeler İran'ı hayal kırıklığına uğrattı. Meselâ Mübarek ile iyi diyalog kuramayan İran, Müslüman Kardeşlerle iyi diyalog kuracağını düşünüyordu; ancak onlarla da iyi ilişkiler kuramadı.

Arap Baharı İran'ı Hayal Kırıklığına Uğrattı

2023- Ancak Mursi resmî ziyarette bulundu İran'a.

A. Keskin- Gitti ama orada İran'ı rezil etti. Dört saat kaldı İran'da ve Hamaney ile görüşmedi. Katıldığı konferansta İran'ın Suriye siyasetini eleştirdi ve bu değişmediği tak-

dirde İran ile Mısır arasındaki ilişkilerin düzelmesinin mümkün olmadığını söyledi. Mursi'nin Selefilere yakınlaşması, Selefilere sert davranmaları, hatta bazı Şii din adamlarının öldürülmesi ve Selefilere "İran dışarı" diye sokaklarda sloganlar atması, İran'ı hayal kırıklığına uğrattı. Tabii asıl Suriye krizinin ortaya çıkmasıyla İran açısından Arap Baharı büyük bir hayal kırıklığı oldu.

Suriye krizinin İran'a faturası çok ağır oldu. İran eksenli İsrail karşıtı cephe sarsıldı. Suriye kendi içinde krize girerek İsrail'e tehdit olmaktan çıktı; Hizbullah, Suriye krizine müdahil olarak etkinliğini kaybetti; Hamas İran'dan uzaklaştı. Hizbullah ile Hamas çatıştı ve bu eksen sarsıldı. Sünnî Arap coğrafyasında, hatta buna Türkiye'ye de dâhil, Sünnî eksenli İslâmcılar İran ile mesafe açtılar. İran 1979'dan bu yana biriktirdiği imkânlarını tüket-

ti. Meselâ İran'ı destekleyen, onun öğretilerinden büyük oranda etkilenen siyasal İslâmcılar, Suriye krizi ile birlikte İran'dan kopmaya ve karşıtı olmaya başladılar. Suriye krizi ile birlikte İran-Türkiye ilişkileri de bozuldu. Bu İran açısında büyük bir kayıptı. Suriye krizi aynı zamanda Şii-Sünnî çatışmasını artırdı ve Sünnî devletlerin İran'a daha fazla dış bilemesine zemin sağladı. Bu da İran'ın Şii alana sıkıştırılmasına yol açtı.

Esad Gitseydi İran En Büyük Krizini Yaşardı

Eğer Beşar Esad iktidardan gitseydi, İran İslâm Cumhuriyeti tarihindeki en büyük krizini yaşayacaktı. İran'ın yeni bir hamleye ihtiyacı vardı ve kaybettiklerini telafi etmesi gerekiyordu. Nükleer meselede, Batı'yla ilişkilerde verilen olumlu me-

sajların temelinde bu da var. Suriye'ye askerî müdahale engellendi, Esad yerini koruyor, Batı ile görüşmeler başladı. Ruhani'nin seçilmesi Esad'ın iktidarda kalmasına önemli bir katkı sundu. Kaybetmeye başlayan İran böylesine bir manevra ile kazanımlar elde etti. Ruhani yerine Ahmedinejad zihniyetinde biri kazanmış olsaydı hem içerdeki sorunlar hem de dışarıdaki sorunlar sebebiyle İran büyük bir krize sürükleneirdi. Ruhani bir anlamda rejimin can simidi oldu. Hamaney onun için Ruhani'yi destekliyor, "bu müzakereler bizim için yararlıdır" diyor.

Nükleer müzakerelerin başlamasıyla İran Türkiye'yi yalnızlaştırdı, Arap devletlerini sıkıntıya soktu. Suudî Arabistan bu görüşmelerden çok rahatsız, bu sayede Avrupa ve Amerika'yı böldü ve en önemlisi İsrail'i yalnızlaştırdı. Fransa ile Amerika nükleer konusunda aynı noktada değil. Öbür taraftan içeride ise toplumu umutlandırdı ve tansiyonu düşürdü.

İran Devleti, Rasyonel ve Pragmatist

2023- Nasıl bir devlet aklından bahsediyoruz? Çünkü Amerika "büyük şeytan" olarak tanımlanıyordu, nükleer mesele rejim için onur meselesi hâline gelmişti. Burada nasıl bir stratejik akıldan bahsediyoruz?

A. Keskin- Bakınız, İran ideolojik bir devlet olsa da İran devletinin pragmatist, çok esnek bir devlet olduğunu söyleyebiliriz. İran devleti gerektiğinde savunduklarının dışında bir yolu tutabilen, farklı bir görüşün tavsiyelerine uyan bir devlettir. 1979'dan günümüze kadar bunun örnekleri birkaç defa görülmüştür. Meselâ İran-İrak Savaşı sırasında, meselâ ABD Afganistan'ı, Irak'ı işgal ettiğinde... İşgal esnasında İran ABD'ye yardımcı olmuştur. 1997'de Hatemi iktidara gelmeden önce bütün Avrupalı diplomatlar İran'ı terk etmişti. İran-Avrupa ilişkileri dibe vurmuştu; ama Hatemi ile birlikte ilişkiler tekrar düzeldi. İran, ideolojik bir devlet olmasına rağmen ideolojik ve sert bir akılla hareket etmiyor. Birinci öncelik burada rejimi korumak ve rejimi korumak için na-

sıl bir esneklik gerekiyorsa onu yapıyor. Bölgelere, zamana göre hem içerde hem dışarıda farklı bir siyaset izleniyor.

Bakınız, "bütün dinî hareketleri, İslâmî hareketleri destekliyorum" diyor İran, bakıyorsunuz Çeçenistan'dakiler desteklenmiyor, aksine terörist ilân ediliyor; Hindistan-Pakistan arasındaki Keşmir sorununda İran, Müslümanları desteklemiyor; Azerbaycan-Ermenistan arasındaki savaşta gidiyor Ermenistan'ı destekliyor. Dolayısıyla İran'ı sâdece ideolojiye bakarak yorumlamayız. O ideolojik devletin yanında rasyonel ve pragmatist bir devlet aklına sahiptir, o akıl ihtiyaç hissettiğinde esnek davranabiliyor.

İrak, ABD ve İran'ın Birlikte Yönettikleri Bir Devlet Hâline Geldi

2023- Peki İran'ın bir Şii hilâl kurmak gibi bir derdi var mı? Yoksa bu okuma Batı'nın İslâm'ı kendi içinde çatıştırma stratejisinin bir dayatması mı?

A. Keskin- İran her türlü İslâmî hareketi desteklemeyi ve özellikle de Şii hareketleri desteklemeyi kendi çıkarı doğrultusunda tanımlıyor. Şii bölgelerini de özellikle İran'ın nüfuz alanı içinde görüyor. Şii'lerle daha kolay diyalog kurabiliyor. 1,7 milyar Müslüman var dünyada ve bunun 200 milyonu Şiâ'dır, buna Alevîleri de katıyorum. Basra Körfezi'nin yüzde 70'ini Şii'ler oluşturuyor. İran, Irak, Bahreyn, Suudî Arabistan, Katar, Yemen... Bu Şii nüfus 1979 Devrimi'nin de etkisiyle heyecanlanmış, harekete geçmiş ve Devrim'den dolayı da güç kazandıklarını düşünmüştü. Ama bana göre asıl Şii'liği harekete geçiren 2003'teki Irak İşgali'dir. İşgal ve Arap Şii'liğinin Irak'ta uyanışı, Şii'liği daha önemli bir konuma getirmiştir. Şii Irak'ın ortaya çıkışı bütün Sünnî Arap devletlerini korkuttu. Irak, İran'ı sınırlandırıyor, onun önünü kesiyor ve onu meşgul ediyordu. İşgal sonrasında Irak devreden çıktı onun ötesinde İran'ın eline geçti. Arap Şii'liğini Irak'taki Şii hareketlenme artırdı. İçinde Şii nüfus barındıran Arap ülkeleri bu hareketlenmenin kendilerine de sıçramasından korkuyorlar ve bunu

kendilerine yönelik en önemli tehdit olarak görüyorlar. Sünnî Arap devletleri Irak devrildikten sonra büyük bir güvenlik sorunu ile karşı karşıya kaldılar. Suriye krizi onlar için büyük bir fırsattı. Esad gitse idi Irak'ta kaybettiklerini Suriye'de kazanırlardı, onun için de bütün güçleriyle bunu temin etmeye çalıştılar. Suriye halkasının kırılması hâlinde İran Sünnî-Şii kutuplaşmasında önemli bir mevzi kaybedecekti. Sünnî Araplar bir taraftan Esad'ı gönderemediler öbür taraftan ABD ile İran ilişkileri bir yumuşama dönemine girdi, bu yüzden büyük bir paniğe kapıldılar. Şu anda Sünnî Araplar ABD tarafından satıldıklarını düşünüyorlar. Hatta Amerika ile İran arasındaki sorunun ciddi olmadığını, ABD'nin bilinçli olarak İran'ın önünü açtığını düşünüyorlar. Irak, ABD ve İran'ın birlikte yönettikleri bir devlet hâline geldi. Sünnî Arap devletleri, "Batılılar bilinçli olarak Şiiliği öne çıkartıyor. Bunu yaparken de hem İslâm coğrafyasını bölüyorlar hem de İsrail'i rahatlatıyorlar" şeklinde düşünüyor artık. Meselâ Suudi Arabistan için

İsrail'den çok İran öncelikli sorun. İran için de Sünnî Arap devletleri öncelikli hâlde. Hizbulah'ın öncelikli sıralaması bile şöyle; Selefiler, Suudiler, Siyonistler...

"Şii-Sünnî çatışmasını Batı mı yarattı" sorusundan önce "bu Batılıların ve İsrail'in işine yarıyor mu" diye bakarsak evet işine yarıyor.

Tüm Şiileri İran'ın Uzantısı Görmek Yanlış

2023- Necef ve Kum arasında ya da Şii Arap ile Şii Fars arasında farklılıklar yok mu? Şii Araplar İran'dan farklı bir politika geliştiremezler mi?

A. Keskin- Öncelikle dünyadaki Şiileri İran'ın uzantısı olarak görmek yanlıştır. Bu ciddi bir hak-sızlıktır ve Şii-Sünnî çatışmasına yardım eden bir değerlendirmedir. Bu doğru değildir. Şiiler açısından Irak toprağı kutsaldır. Şiiler açısından kutsal olan yerlerin çoğunluğu Irak'tadır. Yine Irak'taki Şii İslâmî hareketlilik İran'ın tesiri altında ortaya çıkmış değildir. Irak'taki Dâvâ Partisi'nin doğuşunu 1950'lere kadar götürmek mümkün, o zaman Devrim mi vardı? Muhammed Sadık Es-Sadr gibi önemli din adamları İran İslâm Devrimi'ni etkilemiş isimlerdir. Dolayısıyla Şii siyasî hareketleri Devrim'e indirgeyerek değerlendirmek yanlıştır. Diğer önemli nokta Necef ve Kum günümüzde siyasî olarak farklı noktalarda duruyorlar. Necef geleneksel Şii düşüncesini temsil ediyor. Buna göre iktidar demek "Allah, peygamber ve sonra da imamlar" demek. İmamların olmadığı bir dönemde iktidarı kabul etmiyor zaten, ondan iktidara da talip değiller. Din devleti kurmak istemiyor geleneksel Şiilik. Necef'te İran'ın savunduğu Velayet-i Fakih anlayışı kabul edilmemekte ve bu sistem de doğru görülmemektedir. Ama Kum bunu doğru görüyor. Baktığımızda bu iki dinî merkez siyasetle ilişkileri bakımından çok farklı noktalaradırlar. İki ayrı ekolden bahsedebiliriz. Necef ekolü bu anlamda İran'a egemen olan ve Devrim'in oluşturduğu siyasal anlayıştan çok farklıdır.

Fakat ortada şöyle de bir gerçek var. Necef Kum'dan farklı dü-

şünüyor bu doğru; ama Iraklı Şiilerin İran'dan başka ciddi destekçileri de yok. Baktığımız zaman Sünnî komşularla sorun yaşıyorlar ve Sünnî komşularının çoğu onların bedenlerinde baş olmasını istemiyorlar. Doğal olarak bunlar da iki ülkeyi önemsiyorlar; Amerika ve İran. Amerika'nın gücüyle gelmişler, İran'ın desteği ile varlıklarını devam ettiriyorlar. Böyle bir noktada bakışları ne kadar farklı olursa olsun Necef, Kum'a karşı bir pozisyon almak istemiyor. Bağdat yönetimi Tahran'a karşı bir pozisyon almak istemiyor. Dolayısıyla Irak'taki Şiileri İran'ın bir uzantısı, maşası ve silâhi olarak görmek yanlıştır.

2023- Ama Suriye politikasında İran ile birlikte hareket ettiler.

A. Keskin- Bunun İran'dan bağımsız sebepleri de vardır. İran tavır değiştirseydi Iraklı Şiiler tavır değiştirir miydi şüpheli. Çünkü Iraklı Şiilerin birçoğu Suriye'de büyüdü. Bugün Irak'ta siyaset yapan isimler Suriye'de yetişmişlerdir. Suriye Nusayri'dir doğru, seküler bir devlettir doğru, ama Irak'taki Şiilere önemli destekler vermiştir ve onlar için de çok önemlidir Suriye'nin ayakta kalması. Esad'ın ayakta kalması Suudi Arabistan'ı engelliyor, Sünnî devletleri engelliyor. Iraklı Şiilerin çıkarı da Esad'ın devamını gerektiriyor. Ayrıca Irak'taki Şiilerin birçoğu da Arap milliyetçiliği üzerinden hareket ediyorlar veya Irak milliyetçiliği üzerinden siyaset yapıyorlar. Eğer Irak istikrarlı bir noktaya kavuşursa, kendi ayakları üstüne basarsa İran'ın etkinliği azalır. Hatta Kum ve Necef farklılığı daha fazla belirginleşir. Güçlü bir Irak İran'ın etkinliğini de sınırlar. Fakat şu andaki konjonktür sebebiyle birlikte hareket ettiklerini söyleyebiliriz.

Ruhani Rejimin Kara Kutularından Birisi

2023- Tekrar İran'ın içine dönersen Ruhani ne vaat etti halka?

A. Keskin- Ruhani diplomatıdır, hukukçudur, molladır; ama aynı zamanda iyi bir istihbaratçıdır. İran Millî Güvenlik Yüksek Konseyi kurulduğunda üyedir ve bu konsey İran'ın istihbarat, savunma ve

dış politika gibi önemli konularının üst merkezidir. Ruhani orada genel sekreterlik yapmış ve Konsey'in hep üyesi olmuştur. İran'ın rejimin en derinlerinde olan ve rejimin kara kutularından birisidir. Bundan dolayı Ruhani İran'ın sorunlarını, çatışma alanlarını ve fay hatlarını çok iyi bilen bir isimdir. İran rejiminin bunları çözmediği müddetçe çok fazla yaşayamayacağını da farkında olan bir isimdir. Ayrıca rejimin kendi içinde yaşadığı yapısal sorunların da farkındadır. Hasan Ruhani bu sorunları somut olarak çözmeyi vaat ederek geldi. Bunları somut olarak söyledi. Azerbaycan coğrafyasında Urmiye Gölü kuruyor ve Ruhani, Urmiye'ye gittiğinde gölü kurtaracağı sözünü verdi. Gittiği her yerde böyle vaatlerde bulundu. Gençlere iş vaat etti, daha fazla özgürlük vaat etti, gazetecilere, sanatçılara yaratıcılıklarını sürdürülecekleri bir ortam vaat etti. İran'ın dünyadaki konumunu daha iyi bir noktaya taşımayı vaat etti.

İran toplumu da bunlara inandı. Bunun bir sebebi de Ahmedinejad gibi birinin bir daha iktidara gelmesini toplum istemiyordu. Ahmedinejad'ın devamı gibi görülebilecek Seyid Celili de cumhurbaşkanı adayı idi. Toplumda, Hamaney'in Seyid Celili'yi cumhurbaşkanı yapmak istediğine dair bir kanaat vardı. Dolayısıyla kötüler içinde ehven-i şer olarak insanlar Ruhani'ye yöneldi. Ruhani belki ideal lider değildi ama bir çıkış yolu oldu.

İran-Batı İlişkilerinde Köklü Değişim Kolay Değil

2023- İran'ın Batı'ya mesajlarını nasıl değerlendiriyorsunuz, bu geçici bir yumuşama mıdır, yoksa köklü bir değişime mi işaret eder?

A. Keskin- Batı'yla İran'ın ilişkilerinde köklü bir değişim öyle kolay değil. Çünkü Batı özellikle de Amerikan düşmanlığı rejimin hem iç hem dış politikada ana unsurudur. Batı'yla ilişkilerini köklü değiştirmek isteyen bir İran, Ortadoğu'daki siyasetini değiştirmelidir; İsrail ile ilişkilerini değiştirmelidir, Filistin meselesine bakışını değiştirmelidir. Batı'yla İran arasındaki sorun sadece nükleer değildir. İran böyle bir

değişime girmesi rejimin de dönüşmesi anlamına gelir ki, iktidarın gerçek sahipleri o kadar ileri gidilmesini istemiyor.

Devrim kendisini Amerikan karşıtı olarak tanımladı ve bütün muhalifleri Amerikan ajanı olarak görüyor. Amerika'yı düşman olmaksızın çıkartırsa içerideki muhalifleri nasıl bastırarak? Kendi adamlarını nasıl seferber edecek? Amerika ile ilişkileri düzeltse içerideki demokratikleşme taleplerine de kulak vermek zorunda olacak. Batı-İran ya da ABD-İran gerginliği içerideki diktatörlüğü de besliyor. Amerika ile ilişkiye giren bir ülke onun dönüştürücü etkisini ve müdahalelerini de göze almak zorunda. Nükleer müzakereler bittikten sonra arkasında demokratikleşme ile ilgili taleplerin de geleceğini söyleyenler var zaten İran'da. Ama İran sadece nükleer sorunu çözmek istiyor.

Şu Anda Nükleer Silâh Yapmak İran'ın İşine Gelmiyor

2023- İran nükleer silâh yapmaktan vazgeçti mi?

A. Keskin- Geçici olarak. Daha sonradan tekrar nükleer silâh hevesine girebilir ama şu anda nükleer silâh yapmak İran'ın işine gelmiyor. Çünkü yaşanan siyasal süreç buna izin vermiyor. Zaten İran'da nükleer konuda bir gelgit yaşanmıştır. İran'da nükleer faaliyetlerin geçmişi

1950'lere kadar uzanır. Hasan Ruhani "Millî Güvenlik ve Nükleer Diplomasi" isimli kitabında bunu böyle anlatıyor. Devrim gerçekleşmeden önce Fransa'da bir grup öğrenci Humeyni'ye nükleer çalışmalarla ilgili bir rapor sunuyorlar ve orada, nükleer çalışmaların israf olduğu dinen caiz olmadığı ve kapatılması gerektiği anlatılıyor. Devrim olunca Humeyni bu çalışmaları durduruyor. Hatta nükleer alanında faaliyet gösteren ve İranlıların da ortak oldukları bir Fransız şirketindeki hisselerini bile satıyorlar. Ama İran-İrak Savaşı biter bitmez nükleer çalışmalara geri dönüyorlar. Bu gelgit yaşanıyor İran'da. Aslında nükleer ihtiras hem bu rejime âit değildir, hem de çok derindir. Taktiksel olarak belki bunu askıya alabilirler ama yarın bu tekrar gündeme gelebilir. Bunu hiç kimse garanti edemez. İşte deniliyor ki Hamaney fetva verdi buna göre İran nükleer silâh yapmaz: Fetva geçicidir, dinamik bir içtihadı inanıyorlar çünkü. Mekâna, zamana, koşullara göre değişen bir içtihat anlayışı var İran'da. Ayrıca bu fetvayı veren Hamaney, onun dışında da birçok din adamı var, onlar farklı bir fetva verebilir. Bugün Hamaney varsa da yarın ölebilir. İran Şiilerine göre taklit merciinin yaşaması gerekiyor, yerine gelen bu fetvayı değiştirebilir. İran'ın bu sevdâyı bir kenara bıraktığı doğru değil, geçici olarak bu kararı vermiştir. Zaten bu yolda yürümesi de şu anda mümkün değil ve İran'ın günü-

müzdeki çıkarıyla uzlaşmıyor. Ama İran Batı ile öyle bir uzlaşma istiyor ki yarın yeniden başladığında yoluna devam edebilsin.

İran ABD ile ilişkilerini düzeltmekten çok bu ilişkilerin mevcut durumdan daha fazla gerilmesini istemiyor. Nükleer kriz sebebiyle İran-ABD ilişkileri gerginleşerek tırmanıyordu, bu da İran'ın çok da istediği bir şey değildi. Çünkü bu gerginlik bir askerî müdahaleye doğru gidebilirdi, bu bir ihtimaldir. İran'ın bu gerginliği kaldıramayacak noktaya doğru gitmesini istemiyor, çözmek değil ama kontrol edilebilecek bir seviyede bunu tutmak istiyor. Çözmeye kalktığı zaman İran'ın rejimin dönüşmesini de göze alması gerekiyor ki bence İran o noktada değil.

Nükleer müzakerelerin başlamış olması bile çok önemli. Bu bir normalleşme göstergesidir. Hatemi döneminde nükleer müzakerelerde Batı ne istediyse İran yaptı. Hatemi bütün nükleer faaliyetleri askıya almıştı. 2005'e kadar bu devam etti ve Ahmedinejad geldi ve Batı'nın hiçbir istediğini yapmadı. Ruhani ne Hatemi'nin yolunu ne de Ahmedinejad'ın yolunu benimsemiş durumda. Üçüncü bir yol tercih etmiş Ruhani. Bir taraftan nükleer çalışmaları devam ettirmek istiyor ama nükleer silâh çalışması içinde olmadığına da Batı'yı ikna etmek gayretinde. Bunun için uranyum zenginleştirme faaliyetlerini durdurabilir, kuşku tesisleri ya denetime açar ya da kapatır; Fordov gibi... İmzalamış olduğu ek protokolü meclisten geçirip daha fazla denetime açabilir. Elindeki stokların bir bölümünü ülke dışına çıkartabilir. Ruhani kadrosu "İran nükleer silâha doğru gitmiyor, ortada bir güven bunalımı var, biz bunu aşarsak nükleer krizi de aşarız" şeklinde düşünüyor. Güven krizi aşmak için de şeffaflaşmayı ve denetime açık olmayı bir yol olarak benimsemiş görünüyorlar. Ama İran uranyum zenginleştirme teknolojisinden ve hakkından vazgeçmiş değil, bunu istiyor. Batı eskiden bunu kabul etmiyordu şimdi kabul etmeye daha yakın. Şu anda sadece Fransa razı değil, İran'ın bütün nükleer faaliyetlerini sonlandırmasını istiyor bu ülke. Bu tutum da İsrail'in talebi aslında.

Türkiye'nin Ortadoğu'daki Başarısızlığında İran'ın Rolü Var

2023- Türkiye-İran ilişkileri Suriye meselesinden dolayı gergin, Ruhani'nin gelmesi ilişkilerin yumuşaması anlamına gelir mi?

A. Keskin- İran-Türkiye ilişkileri de çok boyutlu. Bir defa güvenlik boyutu var, Türkiye devlet olarak çok açık olarak söylemese de İran'ın PKK ile olan ilişkilerinden memnun değil. Ekonomik olarak sorun var, ticaret dengesi Türkiye'nin aleyhine. Enerjide sorun var çünkü İran en pahalı gazını Türkiye'ye satıyor ve Türkiye'de en pahalı gazı İran'dan alıyor. Şu anda bu mesele Lahey'de mahkemede. Türkiye nükleer sorunu çözmek için İran'ı desteklediğinde bir beklentisi de bunun çözülmesi idi; ama İran bu yönde bir adım atmadı. Suriye meselesi ayrı bir sorun, Irak ayrı bir sorun. Kürecik'e yerleştirilen füzeler ise bambaşka bir sorun. Tabii en önemli sorun Suriye. Suriye'de İran ve Türkiye taşeronlar vâsitasıyla savaşıyorlar. Suriye, Türkiye-İran savaşının bir alanıydı ve hâlen de öyle. Eğer Türkiye'nin siyaseti istenilen sonucu vermediyse bunda İran'ın önemli bir rolü var. Aslında Türkiye'nin Ortadoğu siyasetinin başarısız olmasında İran'ın önemli bir rolü var.

Fakat artık her iki taraf da bu ilişkileri daha fazla gerginleştirmeyi doğru görmüyorlar. İki tarafta bundan zarar gördüklerini düşünüyorlar: Türkiye açısından baktığımızda bir defa Türkiye Suriye'den istediği sonucu alamadı, Mısır'da da yine sorun yaşıyor. Yine Mısır'dan dolayı Suudi Arabistan gibi Sünnî Arap devletleriyle sorun yaşıyor, Suriye'de krizinden dolayı iyen Batılılarla sorun yaşıyor. Suriye krizi Batı ile Türkiye arasında yeni bir sorun alanına dönüşüyor. Suriye krizi Sünnî-Şii çatışmasında Türkiye'nin Sünnî tarafta yer alması gibi bir algı oluşturmuş durumda. Bu da Türkiye'nin bölgedeki siyasetini ciddi anlamda zorluyor. Hatta Türkiye'nin iç politikasını sorunlu hâle getiriyor. Bu ve benzeri sebeplerden dolayı Türkiye İran'la yakınlaşmaya mecbur. Türkiye, Ruhani'nin iktidarını bu çatışmadan çıkış yolu olarak görüyor. Bir taraftan İran ile yakınlaşarak Batı'yı dengelemek istiyor; İran'la yakınlaşarak Irak'la ilişkilerini düzenliyor ve yine İran ile yakınlaşarak Şii-Sünnî çatışması şeklindeki algıyı ortadan kaldırmak istiyor ve yine İran'a yakınlaşarak İsrail'e mesajlar veriyor. Aslında İran'la ilişkileri düzelterek Türkiye komşularıyla yaşadığı sorunları düzeltmek için bir çıkış arıyor. Türkiye, Suriye krizinin yarattığı hasarları gidermek istiyor. Bu çaba da doğrudur. İran'ın Türkiye'ye daha fazla ihtiyacı var. Türkiye'nin nüfuzuna, bölgede ve dünyada, İran'ın ihtiyacı var. İran nükleer krizi çözmek istiyor, Türkiye'nin katkıları belirleyici olmaz ama kolaylaştırıcı olabilir. İran da Şii-Sünnî gerilimini düşürmek istiyor ve bunun için Türkiye ile ilişkilerini düzeltmesi önemli. Şu anda Sünnî Arap devletleriyle kuramadığı ilişkiyi Türkiye üstünden kurmak istiyor. Suriye krizini çözmek istiyorsa İran yine Türkiye ile konuşmak zorunda. Türkiye'yi ikna etmek zorunda. Türkiye ile ilişkilerde gerginliğin artması da İran'da güvenlik sorunları doğurabilir.

Türkiye'nin Politikası Romantik Bakış Açısından Gerçekçi Zemine Geçti

Ama iki ülkede sorunlara bakış açılarının aynı olmadığını farkın-

dalar, işbirliğinin sınırlarının da farkındalar ve yine Ortadoğu'da rakip pozisyonunda olduklarının da farkındalar. Bu farklılıklara rağmen bu ilişki ne kadar derinleşebilir, ilişkilerin derinleşmesi için sâdece iki tarafın iyi niyeti, sâdece iki tarafın iradesi ve ihtiyacı yeterli midir? Bu bakış farklılıkları bu ilişkiye ne kadar etkilemektedir? Bunlar önemli sorunlardır. Suriye konusunda nasıl bir uzlaşma noktası bulacaklar, yoksa ilişkileri etkilemeye devam mı edecek Suriye? Bunlar çözüme kavuşturulması gereken konular. Türkiye ile İran ilişkilerinin Suriye krizi öncesine dönmesi zor görünüyor ama iki ülkede ilişkilerin daha fazla gerginleşmesini ve hasmane bir zemine gitmesini, birbirlerinin enerjilerini tüketecek bir noktaya savrulmasını engelleyebilirler. Ben iki ülkenin de birçok konuda artık işbirliği yapamayacaklarını anladıklarını düşünüyorum. Özellikle AK Parti iktidarının bu dönemde İran'ı daha fazla tanıdığını düşünüyorum. Romantik bakış açısını terk ederek gerçekçi bir zemine kavuştu ikili ilişkiler. Aynı şey İran için de geçerli. Çünkü iki ülkede bölgede iddia sahibidir. Hasan Ruhani bir Fars milliyetçisi ve doğal olarak Türkiye'ye derin bir kuşku ile bakıyor. Cumhurbaşkanı olmadan önce Türkiye'nin siyasal yayılmacılığını tehlikeli bulduğunu ve önünün kesilmesi gerektiğini söylemişti. Türkiye'nin siyasî arayışlarını İran'ın bölgesel çıkarlarına bir tehdit olarak görüyordu. Türkiye'yi, İran'ın oyun alanını daraltan ve onun kartlarını elinden alan bir rakip olarak

görülüyordu. Bu düşüncesi değişmiş midir bilmem.

İran'daki Türklerin Sorunları ve Ruhani'nin Politikaları

2023- Son soru olarak Ruhani'nin başkanlığında İran'daki Türklerin şartlarında bir düzeltme bekliyor musunuz? Güney Azerbaycan bölgesine Ruhani'nin olumlu bir katkısı olur mu?

A. Keskin- Güney Azerbaycan kentlerini gezdiğinde Ruhani iki önemli vaatte bulunmuştu, birincisi Urmiye Gölü'nün kurummasını önlemektir. İkincisi ise Türk Dil Kurumu gibi Azerbaycan dil ve edebiyatını korumaya yönelik bir kurumun kurulacağı idi. Azerbaycan Türkçesi'nin basında daha rahat kullanılmasının da önünü açacağını söylemişti. Aslında İran Anayasası'nın 15. ve 19. maddelerinin gerçekten uygulanması anlamına gelmekteydi bu sözleri. İktidara geldikten sonra buna yönelik belirli adımlar atıldı; ama henüz netice alınması yönünde bir ilerleme kaydedilmiş değil. Urmiye Gölü'nün kurummasını engellemek için bir komite kuruldu; lakin bu komitenin ne yaptığı bilinmiyor. Azerbaycan Türk Dil Kurumu'nun kurulması yönünde ise bir adım yok. Doğu Azerbaycan Valisi olarak atanan İsmail Cabbarzade de aynı şekilde bu kurumun kurulacağını söyledi; fakat henüz atılan bir adım yok. Genel anlamda İran'da yerel dillerin kullanılmasının önündeki engellerin kaldırılmasına dair atılmış herhangi bir somut

adım yok. Ruhani Cumhurbaşkanlığı bünyesinde etnik ve mezheplerden sorumlu bir başkan yardımcılığı kurdu ve bunun başına daha önce istihbarat bakanlığı yapmış birini getirdi. Bu kurumun görevi İran'daki Fars olmayanların, Şii olmayanların, Müslüman olmayanların sorunlarının çözümü yönünde planlar hazırlamak ama buna yönelik de somut bir adım yok. Dolayısıyla Ruhani iktidara geldiğinden beri Türklerin hayatında olumlu bir gelişme şu ana kadar gözüküyor. En son bir Azerbaycan musikisi hocası gözaltına alındı, musiki öğrettiği için. İran devleti bu konuda bir adım atmış değil. Türkçe kitap, dergi ve gazete yayınlanmasında atılmış adımlar yok. Üniversiteler bünyesindeki faaliyetlerde bir değişiklik yok. Ama Azerbaycan Türkleri arasında az da olsa bir umut var.

Ruhani'nin kullandığı bazı ifadeler Türkleri rahatsız ediyor. Meselâ "Azeri" kelimesi. Güney Azerbaycanlılar açısından Azeri kelimesi asimilasyonu hatırlatıyor ve Türk anlamı taşıyor. Çünkü "Azeri" demek, daha sonra Türkleşmiş demek İran'da. Azerilerin ârî kökenden geldiği ve daha sonra Türkleştiği iddia edilir. Bu, insanları rahatsız ediyor. İnsanlar "eğer asimilasyondan vazgeçeceksen önce kavramlardan vazgeç, burada yaşayan insanlar Türk" diyorlar. Azeri Dil ve Edebiyat Kurumu kurulmasını değil, Türk Dil ve Edebiyat Kurumu kurulmasını istiyorlar. Bu sorunlar devam ediyor. Fars milliyetçiliğinin inşa ettiği dilin değişmesi gerektiğini söylüyor Güney Azerbaycanlı Türkler.